ВІДГУК

на дисертацію Дуркалевич Вікторії Володимирівни "Моделювання наративної ідентичності та індивідуального міфу у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца» на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.05 – порівняльне літературознавство

Представлена до захисту дисертація Вікторії Володимирівни Дуркалевич і за постановкою центральної проблематики дослідження, і за обраним науково-художнім контекстом, і за способами розв'язання основних завдань є явищем неординарним. У дисертації вперше в українському літературознавстві основним об'єктом глибокого й різнобічного наукового аналізу стали складні синтетичні метатеоретичні та металітературні поняття, які, за досить небагатьма винятками, і то частково принагідними, ще не попадали в поле уваги літературознавців. Справді, явище індивідуальної міфології ще на знайшло наукового осмислення в нашій літературознавчій традиції, рівно як і явище художньої автонарації в її феноменологічному й культурно-антропологічному модусах. Промовисто про це свідчить уже й сам список опрацьованих дисертанткою джерел (449 позицій), серед яких більше половини (239) – іноземними мовами. Оригінальність наукової студії Вікторії Дуркалевич полягає, зокрема, і в тому, що вона вперше побачила глибинний органічний взаємозв'язок процесів творення індивідуального міфу й автонарації як потужного виходу слова із, за Б. Шульцем, "найглибшого дна біографії" (с. 312).

Для істотнішого розуміння проблеми Вікторія Володимирівна вперше запропонувала новий підхід, здійснивши аналітичне компаративне зіставлення цілого спектру художньо зафіксованих життєвих історій, принципів їх моделювання та способів функціонування індивідуального міфу в автонараціях І. Франка, А. Хцюка й Б. Шульца – письменників, типологічна схожість яких традиційно розглядалась у контексті подібності/різниці моделювання топосу міста Дрогобича.

Прискіпливо-уважне вивчення наукових напрацювань у сфері новітнього франкознавства, шульцології, основних положень праць, присвячених творчості А. Хцюка і, разом із тим, витворення принципово нового словника наукового дослідження дозволили дисертантці піддати суттєвій деконструкції традиційні підходи до аналізу художньо-автобіографічних текстів. Якісно відмінні інтерпретаційні контексти у роботі розбудовані в категоріях наративної ідентичності й індивідуального міфу, що сприяло виявленню спільних закономірностей функціонування автонарації як глибинної структури символічної автобіографії.

З боку теоретичного цінність наукового дослідження полягає у розкритті механізмів творення індивідуального міфу крізь призму автонарації як структури само/розуміння людини в аспекті феноменологічно-екзистенційному; і як тексту культури в аспекті структурно-семіотичному; і як наративної ідентичності в аспекті літературознавчому. Розбудовуючи власний метод аналізу, В. Дуркалевич спирається на запропоновані Д. П. Макадамсом поняття ідентичності як наративного конструкту, що розбудовується за законами індивідуального міфотворення, та на концепції автобіографічної ситуації й поетики досвіду, випрацювані у рамках теорії автобіографічної нарації Ж. В. Ґан, з акцентуванням на основних їх складових: автобіографічний імпульс, автобіографічна перспектива, автобіографічна реакція.

З боку компаративного аналізу заслуговує на увагу запропонована дисертанткою типологія моделювання наративної ідентичності й індивідуального міфу. Відштовхуючись від класифікації Т. Більчевського та інших учених, Вікторія Дуркалевич виділяє шість рівнів компаративного аналізу, кожен із яких передбачає поступовий рух углиб художніх текстів, починаючи від внутрітекстового суб'єкту автонарації, наратора як "великої семантичної фігури" (с. 40), від конституювання наративного акту, з'ясування структури змодельованого об'єкта як реконструкції моделі світу, а далі – до спроби з'ясування типології автонараційного схоплення досвіду на осі змісто-форми як мотиваційної бази моделювання життєвої історії. До важливих рівнів авторка

зараховує також рівні функціональності автонарації, в яких реалізується життєва історія й індивідуальний міф, та адресованості автонарції у процесі рецепції нараційно схопленого досвіду. Така своєрідно систематизована й ієрархізована парадигма компаративного проникнення в способи моделювання наративної авторефлексії вперше запропонована в нашому літературознавстві і створює вагомі перспективи для подальшого вивчення.

Дослідження В. Дуркалевич слід розглядати як цікаву феноменологічну студію, де художній акт розповіді-про-себе розглядається в рамках зв'язної цілісності як "перетворення приватної ситуації на зразкову" (с. 23), що надає історії універсального сенсу розповіді, переростаючи межі окремих топосів, ситуацій, індивідуальностей.

Прикметною рисою теоретичного розділу роботи є залучення таких ключових для розуміння явищ індивідуальної міфології текстів Бруно Шульца, як "Міфологізація дійсності" й "Exposé про "Цинамонові крамниці". Апелюючи до розмірковувань письменника про автентику міфу, сутність мистецтва й поезії, авторка підсилює думку про те, що міф народжується й існує лише в глибинах авторського світу, в індивідуальному конструюванні "приватної міфології", яка почасти набирає притчового характеру, реалізуючись крізь повторювані, усталені низки комбінаторних наративних схем чи моделей, в межах яких індивідуальна історія оприявнює основну матрицю індивідуального міфу.

На переконливу думку авторки, усі ключові образи творів, що розглядаються в міфомоделюючій перспективі, набувають рис першообразів, "згущення відповідних змістів". У центрі автонарації вона виділяє систему відношень, що у кожному з аналізованих випадків символічно покликана відігравати роль міфу про початок на рівні *topos* (дім – обійстя – вулиця – дільниця – місто й околиці, Дрогобич і Борислав як світ/антисвіт), у вимірі *antropos* ("персонологічна тріада тріада батько – мати – син") (с.с. 83, 97, 238 та ін.), текстуально репрезентуючись крізь численні ландшафтні та портретні екфрази, низки бінарних опозицій, візуальні, звукові, запахові коди тощо.

Окрім першої теоретичної частини роботи, в якій досліджено ключові аспекти проблематики наративної ідентичності, дисертація В. В. Дуркалевич містить ще три розділи, де послідовно розглянуто й вирішено основні завдання її наукової роботи.

У другому розділі "Автонарація і терапія: міфологізація автобіографічного дискурсу у творчості Івана Франка" дослідниця переосмислює встановлений ще сучасниками письменника (М. Драгоманов, А. Кримський, О. Огоновський, С. Єфремов та ін.) рецептивний канон, згідно з яким за певною групою творів автобіографічного характеру (маються на увазі оповідання "Малий Мирон", "Микитичів дуб", "Мій злочин", "У кузні", "Грицева шкільна наука", "Оловець", "Schönschreiben", "Під оборогом" та ін.) закріпився статус творів про дітей з його відповідними морально-етичними, психологічними та біографічними кодами. Основні корекційні стратегії авторки спрямовані, в першу чергу, на деконструкцію традиційних поглядів й акцентування на наративній складовій приватної міфології письменника, покликаної з глибини спогадів про "там" і "тоді" художньо відтворити світ, якого вже не існує, надати йому універсального міфологічного значення.

Слід сказати, що розділ демонструє витончений аналітичний розум, вишукану професійну майстерність і блискучу наукову інтуїцію авторки, яка заявила себе талановитою і проникливою дослідницею, створивши стосовно кожного із розглянутих творів по суті маленькі літературознавчі шедеври. Здається, вона має всі підстави підписатися під Франковою самохарактеристикою: "Я мініатюрист і мікроскопіст" (т. 50, с. 74). Помічаючи художню своєрідність кожного з оповідань, В. Дуркалевич дотримується чітко виробленої у теоретичному розділі стратегії аналізу, послідовно означуючи основні аспекти наративізації антропологічних, аксіологічних, просторових модусів спогаду та способи їх текстуальної репрезентації. Нараційна реконструкція образного світу оповідань (батько; мікрокосм "інакшості", втілений у образах Митра, Напуди, Микитичевого саду та ін.; галерея вчителів від тонко простеженого типологічного ряду "педагогічних" стратегій Валька і отця Телесницького

("Schönschreiben", "Отець-гуморист") до майстерно проаналізованих архетипних образів мудрих старців Лімбаха ("Гірчичне зерно") та Міхонського ("Борис Граб"); а також образи вітцівської хати, кузні, образ "народження сокири" як колективного витвору спільноти (с. 95 – 97), звукової репрезентації ковалевого вербеля (с. 102) та ін.) розгортається від найдрібнішої візуальної, звукової чи запахової деталі, поведінкових чи мовних кодів, кожного разу все глибше окреслюючи перспективу моделювання антропологічного осердя індивідуального міфу письменника.

Для глибшої й переконливішої аргументації ключових тез своєї роботи В. Дуркалевич використовує прийом своєрідної типологічної спареності тих чи тих творів за їх основною проблематикою: "Історія товпки солі" та "Святий Валентій" – як версія ґенези символічної автобіографії Франка; "Schönschreiben" і "Отець-гуморист" – як "досвід спілкування з людьми, що репрезентують світ episteme"; "Гірчичне зерно" і "Борис Граб" – як універсальний сценарій ініціаційного випробування (с. 170), мандрівки у символічний шлях *homo transcendens* (с. 178); "Оловець" і "Мій злочин" – як реактуалізація тіньових скриптів; "Під оборогом" й "Неначе сон" – як своєрідний метатекст, "збирання у цілісність" ідеї "вічного повернення й вічної зустрічі з турботливими й люблячими батьками" та ін.

Проникливе відстеження глибинної структури символічної автонарації в оповіданнях Івана Франка дозволили авторці переконливо скорегувати запропоновану свого часу тезу Г. Грабовича, який початки символічної автобіографії у творчості письменника пов'язує з написаною 1889 року поемою "Смерть Каїна". Аналізуючи перші твори Франка, Вікторія Дуркалевич з належною професійною аргументацією знижує хронологічний горизонт до більш ранніх поем "Історія товпки солі" (1879) та "Святий Валентій" (1885).

У другому розділі роботи авторка остаточно виробляє і закріплює певний алгоритм аналізу, якого дотримуватиметься і в наступних розділах: дослідження семіотики початкової ситуації; окреслення низки структурних опозицій – вікових, просторових, метафізичних; текстова репрезентація поведінкових кодів; визначення ключових дискурсів репрезентації характерів, ситуацій, центрального

ідеологічного ряду творів тощо; визначення ідентифікаційно-мотиваційної схеми розповіді; виділення горизонтальних та вертикальних, ієрархічно підпорядкованих наративних рядів; установлення принципів універсалізації індивідуальної історії в парадигмі текст/метатекст.

Третій розділ дисертації "Автонарація і відповідальність: семіотизація спогаду в дилогії Анджея Хцюка" присвячений дослідженню особливостей моделювання життєвої історії у дилогії А. Хцюка "Атлантида" й "Місяцева Земля" та способів їх символічної репрезентації. Розгортаючи свої міркування навколо особливостей текстуалізації й семіотизації топографії спогаду у творах письменника, дисертантка виділяє своєрідне осердя його художнього світу, яке відстежує в кількох системах репрезентацій: аксіологічній, антропологічній, екзистенційній, символічній і оніричній. Як найбільш продуктивну для прози Анджея Хцюка вона виділяє останню, пов'язуючи з нею цілий типологічний ряд потужного метафоротворення, що й організовує базову міфоструктуру його дилогії, виділяючи кілька конститутивних первнів – антропологічний, топографічний і мовний. У цій системі дисертантка пропонує кілька метафоричних рядів: центральний метафоричний ряд Великого Князівства Балаку – Аркадії – Атлантиди; субметафори Океану – Гобелену – Фотопластикону; та метафори-ідентифікатори: Горішок – Зернятко – Пуповина – Ґостія.

Цілком переконливими вбачаються спостереження В. Дуркалевич над особливостями моделювання мнемоцентричного дискурсу, який, на її думку, розгортається завдяки кільком основним прийомам: метафоризації оповіді, субстанціоналізації часу, візуалізації образів, та актуалізації оніричної образності як специфічного полікодового утворення ("симфонія прізвищ"; облич, подій"; "піна фрагментів і образів" (с.с. 225, 229 та ін.). Глибинними є спостереження над когнітивними процесами творчості, в межах яких відбуваються складні операції "схоплення" миті, що має особливість поєднувати різноспрямовані вектори уваги – "навспак й углиб" (с.с. 214, 229 та ін.), ієрархічно вибудовуючи аксіологічне осердя світу, у найглибшому вимірі якого криється архетипний образ Дрогобича, прочитаний "у силовому полі метафізичної перспективи". Таким чином,

констатує дослідниця, трагічний досвід індивідуального "я й спільнотного "ми" (с. 254) набирає рис універсальної просторової моделі, в межах якої історія життя окремої людини вписується в цілісну систему значень. У названому розділі на увагу заслуговують також дослідження оніричної текстуалізації біографічного наративу, в якому дисертантка фіксує кілька важливих амбівалентних форм репрезентації: пам'ять/ забування, моя/чужа пам'ять, хаос/ упорядкування.

У четвертому розділі "Автонарація і катастрофа: реконструкція індивідуального міфу у прозі Бруно Шульца" глибоко і майстерно проаналізовано засадничі механізми моделювання індивідуального міфу як, з одного боку, життєвибудовуючої а, з іншого, – захисної стратегії, репрезентованої наратологічним статусом. Аналізуючи тексти "Цинамонових крамниць", "Санаторію під Клепсидрою", маленьку трилогію "Додо" – "Пенсіонер" – "Самота" та оповідання "Вітчизна", дисертантка послідовно відстежує екзистенційно-творчу низхідну письменника як "історію втрати-розсіювання-затирання сенсу" (с. 271) життя-як-творчості. Екзистенційне отекстовлення дійсності в роботі окреслюється крізь чітко виділену систему опозицій в їх горизонтальному (світоглядні (митець/ квазімитець, світ творчості/світ рутини); просторові (центр/ провінція); приватні (митець/ родичі, митець/побут); суспільно й естетично значимі (митець/ обиватель, митець/ учитель, митець/ рецензент, я/вони) та вертикальному (розвиток/ стагнація, життя/ смерть, духовне / приземлене) розгортанні.

У контексті спостережень над проблемою автентики стильового мислення письменника, авторка відстежує інтертекстуальне підґрунтя його розмірковувань, зосереджуючи увагу над дискурсами спорідненості/відмінності з творами Т. Манна, В. Ґомбровича, Д. Фоґель і К. Трухановського. На її думку, воно пов'язане з гострою потребою Б. Шульцем художньої комунікації і включеності у діалогічний простір культури.

Ознайомлення з дисертаційною роботою В. В. Дуркалевич викликає низку питань і зауважень, на яких хотілося б акцентувати увагу під час захисту.

1. Явища індивідуальної міфології належать до тотальних художніх явищ, які мають наскрізно простежуватися в усій творчості того чи того письменника на всіх рівнях – тематичному, образному, композиційному, стильовому, у т. числі, й наратологічному, організовуючи радше феноменологічну, а вже потім наративну ідентичність, яку в дисертації прив'язано переважно до одного аспекту – досвіду пригадування. Тому стосовно Бруно Шульца і Анджея Хцюка це переконує, стосовно Івана Франка – сприймається лише як фрагмент, який при вписуванні у художній всесвіт письменника може піддатись значній корекції. В даному аспекті варто було б актуалізувати думки, висловлені авторкою у підрозділі 2.2. " Від емоційного до культурного факту: наративне опрацювання травми втрати", де йдеться про символічне прочитання сюжетно-образної парадигми залучених до аналізу оповідань І. Франка, а саме, про світ репрезентованих батьком цінностей і значень: розуміння батька як людини, "готової допомогти кожному, хто потребує підтримки"; " здатної до самозречення заради добра інших" (с.с.79-80), служіння іншим (с. 86). У цій площині, здається, й виробляється центральна пардигма індивідуальної міфології Івана Франка – розгортання архетипної для його творчості міфологеми служіння, яка наскрізно простежується в образній системі його творів.

2. У підрозділі 1.2. "Автонаративне конструювання ідентичності" продуктивність міфотворчої автонарації дисертантка пояснює її здатністю глибше розуміти й асимілювати негативні переживання, зокрема травматичні. Про це йдеться і в контексті аналізу творчості Івана Франка, і, особливо, Бруно Шульца. Однак, можливо, відстежуючи образний світ зазначених творів, слід було б усе ж більше уваги звернути на міфотворчості як глибинній потребі гармонізації зі світом, адже, як відомо, міф стирає болючі емоційні протиріччя, зменшуючи внутрішні напруження й блокуючи тим самим негативний досвід минулого. Чому радикальне переписування Шульцовим наратором власної життєвої історії неодмінно слід розглядати як наративну катастрофу, чому в даному випадку текстуалізація травматичного досвіду має прочитуватися виключно в негативному

контексті поразки? Можливо варто більш радикально наголосити й на рятівній функції художнього міфоконструювання, його своєрідній авторегенерації.

3. Недостатньо прописаними у роботі видаються й думки дисертантки з приводу конструювання "фальшивих автобіографічних спогадів". На думку В. Дуркалевич, моделювання фальшивого спогаду "тісно пов'язане із актом повторного переживання події й вписуванням цієї події у рами особистого досвіду, її інтеграції у власну життєву історію" (с. 28). Проте тут саме поняття "фальшивості" викликає цілий ряд упереджень як із боку його термінологічної усталеності, так і доцільності загалом. Можливо, це наслідок некритичного підходу до певних неусталених, суб'єктивних а то й сумнівних наукових концепцій. Те ж можна закинути і стосовно вживаних конструктів "не-текстів" чи "недо-текстів" (як у випадку аналізу збірки Бруно Шульца "Санаторій під Клепсидрою"), чи "не-слова" або "анти-слова" (оповідання Шульца "Вітчизна" чи аналіз виховних мотивацій батька/матері в наративному опрацюванні І. Франка), ускладненого плетива яких у тексті дисертації можна було б абсолютно безболісно уникнути, рівно як і тверджень типу: " Антропосфера, до якої відсилає наративна ситуація оповідання, є передусім логосферою: реляції "Мирон – батько" й "Мирон – мати" є реляціями слова. Логосфера так само, як і простір дитинства, виразно диференційована й наділена різними функціональними реєстрами. Слово батька – це слово, у якому Мирон і його "дивність" сягають виміру абсолютної цінності. У такий спосіб слово батька оберігає-відмежовує "дивний" світ Мирона від не-слова, котре заперечує і ставить цей, дорогий його серцю, світ під запитання…" (с. 97).

Дискусійні моменти не можуть позначитись на високій оцінці по-справжньому оригінального, новаторського академічного дослідження В. В. Дуркалевич, яке суттєво доповнює вироблену національним історико-теоретичним літературознавством традиційну картину розуміння творчості Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца й актуалізує принципово нові підходи до аналізу художнього тексту. Висновки до дисертації переконливо узагальнюють результати наукових пошуків, накреслюють основні ракурси і перспективи

подальшого наукового засвоєння проблеми. Скрупульозна робота дослідниці як результат багаторічних творчих спостережень здійснює вагомий внесок у розбудову сучасної української наратології й компаративістики.

Дисертація В. В. Дуркалевич належно апробована, основні її положення викладено у доповідях на тридцяти Всеукраїнських та Міжнародних наукових конференціях, семінарах, симпозіумах, в т. ч. п'яти закордонних (Польща). За матеріалами дослідження опубліковано 57 статей, в т. ч. дев'ять за кордоном (Краків, Люблін, Познань, Щецин та ін.). Важливим фактом в апробації роботи є оприлюднення двох відкритих лекцій, прочитаних дисертанткою в Інституті польської філології Люблінського католицького університету імені Яна Павла II. Видана за темою дисертації наукова монографія "У пошуках наративної ідентичності: індивідуальний міф у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца" отримала три схвальні рецензії, які закріпили за нею ім'я глибокого і професійного дослідника проблеми.

Дисертація Вікторії Володимирівни Дуркалевич відповідає вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., і дає усі підстави для присудження авторці наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністями 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету Т.С.Мейзерська

Власноручний підпис
завіряю: ст. інспектор ВК
28.11.16